

Język dwinj-hwi-haže (dwinj-hwi-haže, dwinx-hwi-hagxe, dwinj)

należy do rodziny języków DH

Alfabet języka dwinj:

Aa (Áá, Ăă), Bb, Cc, Çç, Dd, Ee (Éé, Ěě), Ff, Gg, Ğğ/Ǧǧ, Hh, Ii (Íí, Ĭĭ), Jj, Kk, Ll, Mm, Nn, Ŋŋ, Pp, Rr, Ss, Şş, Tt, Vv, Ww, Xx, Zz, ǺǺ/ǻǻ, ƆƆ '

Mutacje spółgłosek

1. FORMA PODSTAWOWA
2. MUTACJA PRZYDECHOWA
3. MUTACJA NOSOWA

* – oznacza formę archaiczną, rzadko używaną w rzeczywistym języku

1	2	3
/b/ 	/p/ <p>	/v/ <v>
/p/ <p>	/p_?/ <p'>	/b/
/d/ <d>	/t/ <t>	/4/ <r>
/t/ <t>	/t_?/ <t'>	/d/ <d>
/g/ <g>	/k/ <k>	/G/ <ǧ>
/k/ <k>	/k_?/ <k'>	/g/ <g>
/dz/ <dz>	/ts/ <c>	/z`/ <r> /J/ <nj>
/dz`/ <dz>	/ts`/ <ç>	/dz`/ <dz>
/j/ <j>	/s\ / <hj>	/J/ <nj>
/w/ <w>	/x_w/ <hw>	/m//w/ <m/w>
/v/ <v>	/f/ <f>	/m/ <m>
/z/ <z>	/s/ <s>	/T/ <Ɔ>
/G/ <ǧ>	/x/ <x>	/N/ <ŋ>
/4/ <r>	/s`/ <rh>	/n/ <n>
/l/ <l>	/K/ <lh>	/l/ <l>
/T_w/ <Ɔw>	/s`_w/ <çw>	/n_w/ <nw>
/z`/ <z>	/s`/ <ç>	/z`/ <z>
/d_w/ <dw>	/t_w/ <tw>	/T_w/ <Ɔw>
/t_w/ <tw>	/t_e/ <th>	/d_w/ <dw>
/dz_w/ <cw>	/ts_w/ <cw>	/dz_w/ <dzw>
/z_w/ <zw>	/s_w/ <sw>	/T_w/ <Ɔw>
/z`_w/ <z>w>	/s`_w/ <çw>	/z`_w/ <z>w>
/g_w/ <gw>	/k_w/ <kw>	/G_w/ <ǧw>
/k_w/ <kw>	/k_e/ <kh>	/g_w/ <gw>
/x_w/ <hw>	/X\ / <hh>	/w/ <w> /G_w/ <ǧw>
/m/ <m>	/f/ <mh>	/m/ <m>
/n/ <n>	/T/ <n>	/n/ <n>
/n_w/ <nw>	/T_w/ <nw>	/n_w/ <nw>
/J/ <nj>	/s\ / <njh>	/J/ <nj>
/N/ <ŋ>	/x/ <ŋh>	/N/ <ŋ>
/N_w/ <ŋw>	/x_w/ <ŋhw>	/N_w/ <ŋw>
/(h/h/VM)/ <h>	/?/ <'>	/n/, /N/ <n, ŋ>

/i/ <i> /@/ <e> /a/ <a>; W zasadzie istnieją 3 rodzaje mutacji nosowej: m-nosowa, n-nosowa i g-nosowa; jedyną różnicą jest mutacja wyrazów rozpoczynających się na <h>; w języku potocznym występuje tendencja do zastępowania m-nosowej, a często też g-nosowej mutacją n-nosową (jako najczęstszą).

	wargowe	zębowe	dziąsłowe	zadziąsłowe	podniebienne	miękkopodnieb.	gardłowe	krtaniowe
zwarte gotalizowane	pʔ		tʔ			kʔ		
zwarte płucne płaskie	p b		t d			k g		ʔ
zwarte faryngalizowane			tˢ			kˢ		
zwarte labializowane			tʷ dʷ			kʷ gʷ		
afrykaty gotalizowane			(tsʔ)					
afrykaty płucne płaskie			ts dz	t͡s d͡z				
afrykaty labializowane			tsʷ dzʷ					
szczelinowe płaskie	f v	θ	s z	͡s ͡z	ɕ	x ɣ	ħ	(h)
szczelinowe labializowane i faryngalizowane		θʷ	sʷ zʷ	͡sʷ ͡zʷ		xʷ ɣʷ		
boczne			ɬ ɮ					
półotwarte	w		r/ɹ		j	(u)		
nosowe płaskie	m		n		ɲ	ŋ		
nosowe labializowane			nʷ			ŋʷ		

/h/ i /u/ są czasami uznawane za fonem (jeden; z [h] występującym w nagłosie wyrazu, szczególnie na początku wypowiedzi, a [u] wewnątrzwyrazowo – między samogłoskami; nierzadko występują też realizacje typu [ɦ] lub [j]). Inni uważają je tylko za niefonemiczny segment mający za zadanie uniknięcia rozziwienia (hiatus).

Alofonia samogłosek:

W języku dwiń występują tylko 3 fonemy samogłoskowe: /i/, /ə/ i /a/. Wynika to z historycznego rozwoju dawnych samogłosek tylnych zaokrąglonych w niezaokrąglone, co łączyło się z labializacją poprzedzającej spółgłoski lub (na początku wyrazu) pojawieniem się półsamogłoski /w/. Rzeczywista wymowa fonemicznych samogłosek zależy od otoczenia spółgłoskowego – poprzedzającej i – zwłaszcza dla samogłosek akcentowanych – też następnej spółgłoski.

{/i/, /ə/, /a/:
 po palatalnych: [i], [ə], [ɛ~æ]
 po krtaniowych i faryngalnych i z takąż drugorzędową artykulacją: [u], [ʌ],
 [a],
 po /w/ i /Cʷ/: [ʊ], [ɔ], [ɒ],
 po wargowych: [ʊ~ɨ], [ə], [ɐ],
 po koronalnych: [i], [ɛ̃], [ã],
 po miękkopodniebiennych: [i~u], [ʌ], [a].}}

Samogłoski akcentowane mogą być „łamane” w dyftongi, jeżeli występują pomiędzy spółgłoskami różnych klas. Np.:

hawrabel [ˈhɑw.rɑ.bɛɫ]

W języku potocznym, zwłaszcza w dialektach wiejskich, niejednokrotnie dochodzi do zaniku wygłosowych półsamogłosek, co prowadzi do fonemizacji samogłosek zaokrąglonych: *hawrąbel* [hɔrbɛł].

Wymowa spółgłosek:

/p/, /b/, /pʰ/, /m/ są realizowane jako spółgłoski dwuwargowe.

/f/ i /v/ – spiranty wargowo-zębowe.

/w/ – spółgłoska półotwarta wargowo-miękkopodniebienna.

Fonemy z serii glotalizowanych są realizowane jako sp. efektywne lub glotalizowane.

/tsʰ/ występuje tylko w jednym z dialektów.

/ðʷ/ i /θ/ są realizowane zębowo lub rzadziej denti-alweolarnie i laminalnie.

Sybilanty /s/, /z/, /sʷ/ i /zʷ/ są laminalne i alweolarnie, podobnie jak afrykаты /tʃ/, /ts/.

/ʃ/, /z/, /ʃʷ/, /zʷ/ oraz /tʃ/ i /ts/ są zadziąsłowe i w języku standardowym apikalne.

Afrykаты /tsʰ/ i /tsʷ/ mogą być realizowane bardziej jak /s/ lub tak jak /ʃ/, często zależnie od idiolektu. Wynika to z ich pochodzenia głównie od dawnych spółgłosek retrofleksyjnych.

Spółgłoski przedniojęzykowe zwarte i nosowe są wymawiane podobne jak /s/, choć mniej laminalnie.

Fonemowi /ɛ/ odpowiada spółgłoska alweolopalatalna.

/r/: [r] i [ɹ] są najczęściej apikalne i wymawiane w podobnym MA jak /z/.

/l/ i /ɭ/ przypominają bardziej /s/ pod względem MA.

/xʷ/ jest często w języku potocznym realizowane [ɬ];

/uɹ/ jest często realizowane [j] w sąsiedztwie /i/.

/θ/ i /h/ są wymawiane jako odpowiednio [θ], [ð] i [h], [ʎ] w zależności od tego, czy są w nagłosie wyrazu, czy nie.

WYMOWA NIEKTÓRYCH SPÓŁGŁOSEK W POZYCJI WYGŁOSOWEJ:

/r/: wymawiane [ɹ] po spółgłosce lub w wygłosie sylaby, poza tym zwykle [r].

/l/: wymawiane [ɭ] w wygłosie sylaby, poza tym [l].

Budowa sylaby

Sylaba w języku dwiń ma zasadniczo budowę CV(N), gdzie N to jeden z fonemów: /l/, /r/, /j/, /w/, /m/, /n/, /ŋ/ (występująca spółgłoska nosowa ma miejsce artykulacji zgodne ze spółgłoską w nagłosie następnego sylaby). Jeśli nie uznajemy /h/ za fonem, sylaba miałaby budowę (C)V(N). Sylaby z rymem o budowie VN w języku dwiń nazywamy sylabami ciężkimi. W związku z elizją samogłosek budowa sylaby w języku potocznym okazuje się niejednokrotnie bardziej skomplikowana. Zanik wygłosowych samogłosek spowodował występowanie większej liczby fonemów spółgłoskowych w kodzie sylaby (w wielu wyrazach wygłosowe /@/ nie jest też wymawiane w języku formalnym). Nie występuje wówczas ubezdźwięcznienie wygłosowe.

{{Akcent wyrazowy

W języku dwiń akcent przeważnie pada na 1. sylabę wyrazu (czyli jest inicjalny). Wyjątkiem są niektóre formy czasownikowe, a rzeczowniki złożone mogą mieć 2 akcenty pierwszorzędne. Poza tym akcent pada na co 2. sylabę licząc od początku wyrazu, coraz słabszy w miarę posuwania się ku końcowi. Ponadto istnieje tendencja do przesuwania akcentu pobocznego na sylaby mocne w niektórych wyrazach i sufiksach, co może być zaznaczane kropką pod literą samogłoskową: <Aą>, <Ęę>, <Ii>. Niektóre przedrostki są nieakcentowane.

Przymyki „kradną” akcent z krótszych rzeczowników.

Przykłady:

rezen ['rezən]

va rezen ['vɛrɛ,zen]

gekwinwićajanitin: /"g@.k_w1.,n_w1.ts`a.,ja.n(1),t1n/ gékwinwićajanitín

recilke: /"r@.ts1l.k(@)/ recilke

zwihe: /"z_w1.M\@/

kwinwihe: /

wizelgeŋwera:

wizelgeŋwelan: }}

Transkrypcja łacińska

Mimo że język dwiŋ posiada własne pismo, istnieje możliwość zapisywania go łacinką (jak również kilkoma innymi nowożytnymi alfabetami). Oto wersja alfabetu łacińskiego używana do zapisu języka dwiŋ:

Aa (Áá, Ăă), Bb, Cc, Çç, Dd, Ee (Éé, Ěě), Ff, Gg, ǺǺ/ǺǺ, Hh, Ii (Íí, Ĭĭ), Jj, Kk, Ll, Mm, Nn, Ŋŋ, Pp, Rr, Ss, Şş, Tt, Vv, Ww, Xx, Zz, Zz/ǺǺ, Þþ '

Stosowanych jest kilka znaków nienależących do zestawu „podstawowego” łacinki:

Áá – A Z AKCENTEM OSTRYM

Ăă – A Z AKCENTEM BREVIS

Çç – C Z CEDILLĄ

Éé – E Z AKCENTEM OSTRYM

Ěě – E Z AKCENTEM BREVIS

ǺǺ – YOGH / ǺǺ – G Z AKCENTEM BREVIS

Íí – I Z AKCENTEM OSTRYM

Ĭĭ – I Z AKCENTEM BREVIS

Ŋŋ – ENGMA

Şş – S Z CEDILLĄ

Zz – Z PRZEKREŚLONE /ǺǺ – Z Z CEDILLĄ

Þþ – THORN

' – APOSTROF

<Çç>, <ǺǺ>, <Ŋŋ>, <Şş> i <Þþ> są uznawane za w pełni odrębne litery i powinny być przy porządkowaniu alfabetycznym umieszczane odpowiednio po <Cc>, <Nn> i <Ss>. Natomiast inne litery ze znakami diakrytycznymi są sortowane razem z ich odpowiednikami ich pozbawionymi. Wyrazy rozpoczynające się apostrofem (choć niezbyt liczne w formach słownikowych) mają swoje miejsce po <Þþ>.

Aa /a/	Nhwnhw /T_w/
Bb /b/	Njnj /J/
Cc /ts/	Njhnjh /s\
Cwcw /ts_w/	Nwnw /n_w/
Çç /ts`/	ŋŋ /N/
Dd /d/	ŋhŋh /x/
Dwdw /d_w/	ŋhwŋhw /x_w/
Dzdz /dz/	ŋwŋw /N_w/
Dzwdzw /dz_w/	Pp /p/
Dzdz /dz`/	P'p' /p_?/
Ee /@/	Rr /4/
Ff /f/	Rhrh /s`/
Gg /g/	Ss /s/
Gwgw /g_w/	Sws w /s_w/
33 /G/	Şş /s`/
3w3w /G_w/	Şwşw /s`_w/
Hh /h/	Tt /t/
Hhhh /x\	Thth /t_? \
Hjhj /s\	Twtw /t_w/
Hwhw /x_w/	T't' /t_?/
Ii /1/	Vv /v/
Jj /j/	Ww /w/
Kk /k/	Xx /x/
Khkh /k_? \	Xwxw /x_w/
Kwk w /k_w/	Zz /z/
K'k' /k_?/	Zwz w /z_w/
Ll /l/	Zz /z`/
Lhlh /K/	Zwz w /z`_w/
Mm /m/	ƆƆ /T/
Mhmh /f/, /v/	ƆwƆw /T_w/
Nn /n/	' /?/
Nhnh /T/	

- 1 Ortografia języka dwiń – zarówno oryginalna, jak i cokolwiek ją naśladowa pisownia łacińska – jest dość regularna, choć bardziej fonemiczna niż fonetyczna i przejawiająca spore zaszczości historyczne.

Interpunkcja i użycie wielkiej litery

Kropka ma funkcję zamykania zdania lub równoważnika zdania, podobnie jak pytajnik (wypowiedzi pytające) i wykrzykownik (podkreśla siłę wypowiedzi, oznacza okrzyk, rozkaz, ostrzeżenie itp.).

Wielokropki oznaczają pominięcie fragmentu tekstu.

Kropka jest również wykorzystywana w skrótach.

Przecinek używany jest do oddzielania dłuższych zdań podrzędnych oraz (opcjonalnie) wymienianych równorzędnych elementów.

Dwukropki mogą być użyte przed wyliczaniem różnych elementów i przed cytowaną wypowiedzią. Średnik – używany w rozbudowanych wyliczeniach i w bardzo złożonych/długich wypowiedziach do oddzielania pojedynczych zdań.

Łącznik służy do łączenia elementów składowych wyrazów złożonych, zwłaszcza tych zawierających cząstki *-ze-* i *-hwe-*. Dawne, scementowane złożenia są pisane bez łącznika. Używany również w rozmaitych wykrzykownikach i w wyrazach dźwiękonaśladowczych.

Myślnik może zostać użyty zamiast przecinka do oddzielania kolejnych części zdań złożonych.

Pauza może być używana do wprowadzania niespodziewanych elementów wypowiedzi, jak również na końcu zamiast wielokropka. Ponadto stosowana w dialogach zamiast cudzysłowów (jak w pisowni polskiej).

Cudzysłów – stosowany do zamieszczania cytatów, jak i do wyrażenia ironii. A oto jak wyglądają cudzysłowy zewnętrzny i wewnętrzny: „Tak «oraz tak»”.

Wielka litera powinna rozpoczynać nową wypowiedź. Oprócz tego jest stosowana przy nazwach

własnych i imionach czy nazwiskach, jak i ewentualnie do zaznaczania szczególnego szacunku („O Ojczyzno!”). Pewną różnicą w stosunku do użycia polskiego jest zapisywanie również przymiotników oznaczających nazwy języków i narodowości z wielkiej litery. Jeżeli słowo rozpoczyna się apostrofem, wielką piszemy następną literę. Np.:

Pa **'Abelen**-Gereżemi ha Genadetin-Gereżemi hwege

Zaimki

os./l.	PAT	AGT	NARZ.KOM	PRZEDIMK	F. PRZYDAWKOWA
1sg	zwe	'az(w)e	'azen	ɲaze	zerwe/zeɸwe/hwezwe
2sg	hadi	'eri	'erin	nati	zeri/hweri
2sgh	galde	kalde	kalden	ɲalde	ze galde/hwe galde
2sgh2	rane	rhane	rhanen	nane	ze rane/hwe rane
3sg.I	ge	ke	ken	ge	zege/hwege
3sg.II	di	ti	tin	ri	zedi/hwedi
1plex	hwema	'awem	'awemen	ɲwema	zemha/hwima
1plin	dzwedi	'az(w)eri	'azwerin	nwedi	zeredi/hwezedi
2pl	den(e)	'arne	'arnen	rene	zeden(e)/hweden(e)
2plh	dajne	'adajne	'adajnen	rajnen	zedajne/hwedajne
2plh2	hamalde	'amalde	'amalden	ɲamalde	ze hamalde/hwe hamalde
2plh3	ranehe	rhanehe	rhanehen	nanehe	ze ranehe/hwe ranehe
3pl.I	gehe	kehe	kehen zehe ["xV.a]/["xV.h_yA]	zegehe/hwegehe	
3pl.II	dihe	tihe	tihen	rihe ["4li.ja]	sedihe/hwedihe

I – żywotne, II – nieżywotne; h – honoryfikatywny;

Formy *hazwe* (zamiast *'aze/'azwe*), *heri* (zamiast *'eri*) są uważane za przestarzałe, choć bywają używane w poezji i przy celowej archaizacji.

rane/ranehe jest używany jako cząstka honoryfikatywna razem z czymś nazwiskiem, np.

rane Danjgiri – (szanowny) pan Danjgiri,

co odmienia się obecnie *rhane Danjgiri*, *rhanen D.* itd.

Nieco słabszym ugrzecznieniem jest końcówka *-geere* [kV4@](od *ge-kere), np.

Danjgiri-geere – pan Danjgiri

Spotyka się też archaiczną końcówkę *-pa* (używaną ongiś również z rzeczownikami pospolitymi, i obecnie wbudowana w niektóre, jak choćby *dwilpa*)

Danjgiri-pa

Obecnie nabrała ona znaczenia ironicznego, zwłaszcza w miastach.

Zaimki nieokreślone to:

gevipa/pot. *gevipě*– pewna osoba *repa* – pewna rzecz

Zaimek niespecyficzny:

wele – ktoś/ktokolwiek, coś/cokolwiek

Zaimek niespecyficzny wykazuje „negative agreement” z czasownikiem, czyli występuje tzw. podwójne przeczenie:

Kerle (pot. *kele*) znaczy „nikt” w zdaniu:

Kerle keriperemi ge tin. – Nikt mu/jej tego nie da.

ale: *Gevipa kergeredzi hweze di.*– Ktoś/pewna osoba go nie zauważył(a).

Podobna sytuacja występuje w przypadku pytań treściowych:

'Iwele 'izgermi hweze hadi? – Czy ktokolwiek/ktoś cię widział?

ale: *Gevipa 'izegerdzi hweze ge?* - Czy pewna osoba cię zauważyła? (wiem, dziwne zdanie)
'Iwa 'izekwinimi hadi hwi hezema hweḅwe? - Czy byłeś kiedykolwiek w moim domu?
ale: *Wa kwinimi hwi hezema hweḅwe?* - Kiedy był/a/o/eś^{etc.} w moim domu? (pytanie wyrazowe, więc nie jest używany tryb pytający, a jedynie intonacja).

W języku dwiḡ wyodrębnia się następujące części mowy:

- rzeczowniki (obejmują również zaimki osobowe, pytające, przeczące, liczebniki)
- determinatywy (obejmują zaimki wskazujące i inne, również rodzaj przysłówków)
- spójniki
- przyimki
- czasowniki (odpowiadają też większości indoeuropejskich przymiotników)

Pacjentyw (PAT)

Forma słownikowa; nagłos bez mutacji. W PAT występuje „dopełnienie pierwszorzędne” zdania przechodniego i argument nieprzechodniego czasownika braku kontroli. Również po wielu przyimkach rzeczownik przybiera formę PAT.

Agentyw (AGT)

Przypadek cechuje się wystąpieniem mutacji przydechowej w nagłosie wyrazu. Rzeczownik występuje w AGT jako „podmiot” zdania przechodniego (agens) bądź argument nieprzechodniego czasownika kontroli.

Narzędnik-komitatyw (NARZ.KOM)

Utworzenie formy narzędnikowej polega na zastosowaniu mutacji przydechowej i sufiksacji przyrostkiem *-(e)n*. NARZ.KOM pełni rolę narzędnika (kim? czym?) i zarazem komitatywu (z kim? z czym?). Również jest przypadkiem dopełnienia drugorzędnego w zdaniach dwuprzechodnich. Ostatnią funkcją tego przypadku jest występowanie w niektórych zdaniach półprzechodnich (oznacza zwykle bodziec lub źródło [czegoś]).

Forma nasalizowana/Przedimkownik (casus *præpositionalis*, PRZEDIMK)

Jest to forma, którą rzeczownik przyjmuje po niektórych przedimkach, spójnikach i liczebnikach. Zdarza się też wewnętrzna mutacja nosowa w złożeniach. Trudno stwierdzić, czy PRZEDIMK jest pełnoprawnym przypadkiem, czy jedynie kontekstową formą pacjentywu.

Pozostałe role rzeczownika są wyrażane poprzez użycie odpowiednich proklityk czy przedimków, rzadziej fraz rzeczownikowych. Np. istnieją 2 przedimki genetywne: 1 oznaczający podrzędność/podległość, a 2. nadrzędność.

Liczba mnoga rzeczownika specyficznego jest wyrażana przez przyrostek *-he*. W przypadku rzeczownika niespecyficznego forma l.mn. nie różni się od l.poj.

Nie występują żadne obligatoryjne morfemy wskazujące na określoność/nieokreśloność itp.

ZAIMKI WSKAZUJĄCE

Są nieodmiennymi częściami mowy, występującymi po rzeczowniku (oprócz *ta*)

... *hew/reg. heje* – tamten (niewidoczny)

... *ja* – tamten (widoczny; również archaiczne *-re* ma podobne znaczenie)

ta ...-re – tamten (widoczny; blisko adresata wypowiedzi); sufiks zawsze *-re* po *-he* (L.MN.SPEC) i po *-n* (NARZ).

ta ... – ten (blisko mówiącego)

Gdy przed rzeczownikiem stoi zaimek *ta*, to on przejmuje na siebie mutację (rzeczownik się nie mutuje):

ta gwiri - da gwiri - t'a gwiri

gwiri ja - xwiri ja - kwiri ja

W mowie potocznej, zwłaszcza wiejskiej, spotyka się też dystalny zaimek *hewen(j)i* – tamten.

PRZYIMKI

zeⁿ – nad

va – pod

ḅe^h – (tuż) przy, dotykając

mel – 1. obok 2. u

na^ʔ, pot. *ne*^ʔ – do
hweze – od, z
ziwe^m – wokół, dookoła
wenji – wzdłuż
keré- (po)przez
ha, we – na
awe, hwi – w
*hwe*ⁿ – rz. w (kogo, co)
*ha*ⁿ – rz. na (kogo, co)
lewe – arch. 1. spośród 2. z wnętrza
hawale/hafale, hafihe – między, wśród
hwe nwini hwe – dla (dobra); pot. też *hwejniwe*
hwe mari hwe – przeciwko; pot. też *hwariwe*

Przyimki występują przed frazą nominalną. Część przyimków łączy się z PAT, inne z PRZEDIMK. Tylko jeden wymaga rzeczownika w AGT. Niektóre z przyimków są używane tylko w języku b. oficjalnym lub poetyckim, np. *hwe*ⁿ, *a*ⁿ, *lewe*. Dystrybucja par *ha - we*, *hawe - hwi* i *hafale - hafihe* zależy od dialektu i warstwy społecznej.

hwe – przedimek dopełniaczowy I

ze – przedimek dopełniaczowy II

Przedimek I ma znaczenie przynależności lub podległości, ponadto w nominalizacjach fraz rzeczownikowych wprowadza agensa (zastępuje agentyw); również oznacza posiadanie niezbywalne.

zwili hwe gemhi ja – noga tamtego człeka

Przedimek II oznacza nadrzędność, wyższość, w nominalizacjach wprowadza pacjensa (zamiast pacjentywu).

mame ze gemhihe – matka (owych) ludzi

W języku literackim i w niektórych nominalizacjach pacjensa może też wprowadzać NARZ.

LICZEBNIK

0	kwewełe	khewełe	gwewełe
1	pa ⁿ	p'a N	ba ⁿ
2	have /gw. pot. habe	'ave/ 'abe	nave / nabe
3	mewe, pot. me	mhewe/mhe	me(we)
4	hirkepa ⁿ , pot. hirpa ⁿ	'ir(ke)pa ⁿ	nir(ke)pa ⁿ
5	hire	'ire	nire
6	zwir	xwir	ɲwir
7	vere ⁿ	fere ⁿ	mere ⁿ
8	melhir(e) ⁿ	mhelhir(e) ⁿ	melhir(e) ⁿ
9	gezakwepa ⁿ	kezakwepa ⁿ	zezakwepa ⁿ
10	geze ^h	keze ^h	zeze ^h
11	geze p'anen	keze p'anen	zeze p'anen
12	geze 'aven	keze 'aven	zeze 'aven
13	geze mhewen/ rz. mejre kw-ave	keze mhewen	zeze mhewen
14	kese hir(ke)panen/mejre kwe-pa	keze 'irkepanen	zeze 'irkepanen
15	mejre	mhejre	mejre
16	mejre p'anen
17	mejre 'aven		
18	mejre mewen/rz. irpajre kw-afe		
19	mejre irkepanen/irpajre kwe-pha		
20	irpajre/afekese		
21	irpajre phan		
25	zike	sike	ɓike
26	sikhe phanen
27	sikhe afen		

28	sikhe mewen		
29	sikhe ir(ke)panen		
30	sikhe iren		
35	sikhe kesen		
40	sikhe mejren		
45	sikhe irpajren		
50	afesikhe		
56	afesikhe xwiren		
67	afesikhe mejren afen		
75	mewesikhe		
80			
90			
100	irpazike		
5 ³			
5 ⁴			
5 ⁵			
5 ⁶			

Liczebniki są rządcami (*head*) fraz rzeczownikowych; występują przed rzeczownikiem, który przyjmuje specjalną formę (a poza tym nigdy nie występuje w liczbie mnogiej). Powstaje ona przez dodanie przedrostka:

haⁿ- dla rzeczowników osobowych,

va- dla rzeczowników żywotnych nieosobowych,

re- dla rzeczowników nieżywotnych (wyjątkiem są rzeczowniki odczasownikowe na *re-*, które się tu nie zmieniają)

Po liczebnikach *pa*, *ir(ke)pa*, *vere*, *melhir(e)*, *gezakwepa* przedrostki te przyjmują formy *naⁿ-/nan-*, *ma-* i *re-*. Po liczebnikach *keze* i ... formy *'aⁿ/'an-*, *fa-* i *rhe-*.

Pewnym wyjątkiem jest liczebnik 1, który może występować, jako przydawka, po rzeczowniku lub przed nim, z tym że w tej drugiej opcji powoduje mutację nosową.

dwilpa pa/ pa bwilpa – jedna rzeka

Druga forma ma dość emfaticzny odcień.

Istnieje również konstrukcja typu:

pa redwilpa/pa naname/pa nazemhi/pa mazen(i) – jedyna rzeka/kobieta/-y człowiek/ptak

Ma ona jednak, jak już wynika z powyższego tłumaczenia, znaczenie „jedyne”, „pojedynczy”.

W znaczeniu partytywnym liczebnik łączy się z rzeczownikiem za pośrednictwem PD I. Warto wiedzieć, że po liczebnikach *pa*, *ir(ke)pa*, *vere* i *melhir(e)* przyimek *hwe* przyjmuje formę nasalizowaną *ηwe*. Po *kese* występuje jako *hwe*.

hire hwe zame – 5 z kobiet

pa ηwe zwili hwezwe – jedna z moich nóg

Liczebnik 0 (*kwewele*) łączy się z rzeczownikiem tak jak większość liczebników:

kwewelē azemhi – 0 ludzi

Takie konstrukcje są jednak używane raczej rzadko. Przykład dodatkowo pokazuje apokopę końcowego /ə/, która jest częsta przed samogłoską przy szybkiej mowie. Zaznacza się ją jednak w piśmie tylko wtedy, gdy chce się oddać, co ktoś dokładnie powiedział.

Liczebniki porządkowe są tworzone przez konstrukcję typu „X jest n” o znaczeniu „n-ty X”

Hawrabel have. – Drugi król.

Hawrabel 'a have ke ka'avemi. – Przybył drugi król.

SPÓJNIK

W języku dwiń spójnik koniunkcyjny „i” występuje jako enklityka inpozycyjna *-(e)n*; inne to: *-ze* „lub” i

-kwize „albo, albo” (dysjunkcja).

CZASOWNIK

Z grubsza rola polskiego rzeczownika i przymiotnika.

Czasowniki bezargumentowe (w tym „czasowniki pogody”)

to np. *dwelbe* „padać (o deszczu)”, *hane* „padać (o śniegu)”, *hili* „mżyć”, *wehi* „padać (o deszczu ze śniegiem)”, *kale* „padać (o gradzie)”;

Jest kilka możliwości ich użycia w zdaniu.

- 1) z rzeczownikiem *rezen* „niebo”: *Rhezen dwelbekajlan.* – Deszcz pada/leje (mocno). *Rhezen hilimi.* – Pokropiło. Jest to najbardziej oficjalny sposób wyrażenia się.
- 2) użycie nieokreślonego *wele*: *Wele dwelbe/kale/hane* itp. – Deszcz pada/Sypie grad/Pada śnieg.
- 3) Całkowita delecja argumentu czasownika: *Dwelbelan. Hanelan. Hilili.* – Pada deszcz/śnieg; Pokapuje. Jest to najbardziej potoczna opcja.

Czasowniki nieprzechodnie:

-kontroli

oznaczają najczęściej czynności lub stany wolicjonalne i kontrolowane przez argument czasownika, który otrzymuje agentyw.

Często same mają przedrostek *kwi-* czy mniej lub bardziej opcjonalny przyrostek *-ra*.

-braku kontroli

oznaczają zwykle stany lub czynności niewolicjonalne, niekontrolowane przez argument czasownika, który jest w pacjentywie. Często odpowiadają indoeuropejskim przymiotnikom.

Czasowniki półprzechodnie:

dzielą się na 4 grupy

- 1) PAT-NARZ.KOM: należą tu głównie takie czasowniki jak *kheri* „boleć”
Zwe kerixwilin. – Noga mnie boli.
- 2) AGT-NARZ.KOM: kilkanaście czasowników będących pozostałością dawnej strony antypasywnej, niektóre z nich mają pokrewne czasowniki przechodnie. Prefiks *kwi-*.
- 3) PAT-PAT: czasowniki takie jak *tiw/era* („kochać”), których oba argumenty występują w pacjentywie:
Hwema tiwgehe. – Kochamy ich.
- 4) PAT-ABL: czasowniki wrażeń zmysłowych, jak *kere* („widzieć”); część czasowników grupy ma drugą konstrukcję (zwykle archaiczną lub o innym odcieniu znaczeniowym) identyczną z grupą 1.
Hadi gere hweze gwiri.

Czasowniki przechodnie:

mają 2 argumenty: jeden typu agentywnego, drugi pacjentywnego.

Czasowniki dwuprzechodnie:

mają 3 argumenty: agensa w agentywie, „dopełnienie pierwszorzędne” w pacjentywie, „dopełnienie drugorzędne” w narzędniku.

{{mają przyrostek

=*ra* – =APASS/UNSPEC.OBJ

wele – UNSPEC.SUBJ

(Vtr) Nagt_i (Vtr) Npat & 0agt_i Vtr Npat

(Vtr) Nagt (Vtr) Npat_i & 0pat_i Vtr Nagt

Nagt_i Vtr=*ra* Npat & Ppat_i Vtr Nagt_i

Npat_i Vtr wele (Nagt_i) & Pagt_i Vtr Npat

Nagt_i Vtr Npat & Pagt_i Vin

Nagt Vtr Npat_i & Ppat_i Vin

Nagt_i Vtr=ra (Npat) & Ppat_i Vin ??

awianieNagt Vtr=ra Npat_i & Pagt_i Vin ??

Nagt_i Vtr Npat & Pagt_i Vtr

Nagt Vtr Npat_i & Ppat_i Vtr

Nagt_i Vtr-? (Npat) & Ppat_i Vtr

Nagt Vtr-? Npat_i & Pagt_i Vtr}}

Czasownik w języku dwiń odmienia się przez szereg aspektów i trybów, czas zaś jest oznaczany tylko opcjonalnie za pośrednictwem odpowiednich przysłówków. Ponadto występują specjalne formy nieosobowe dla zdań podrzędnych i konstrukcji z czasownikami seryjnymi.

Tryby:

	Zdanie twierdzące	Zdanie pytające	Zdanie przeczące
oznajmujący(I)	∅-	'ize-	ker-
oznajmujący(II)	di ⁿ -		
nierzeczywisty	wi-	'izi-	keri-
rozkazujący	^h -		(cdn.)
życzący	laj-		(cdn.)

Tryby:

oznajmujący-bezpośredni (I) ∅-

oznajmujący-pośredni (II) diⁿ/di η

nierzeczywisty wi(j)-

pytający 'ize/'iz-

pytający-nierzeczywisty 'izi(j)-

przeczący ker-/form. kwer-

przeczący-nierzeczywisty ker(i)-

rozkazujący ^h; tylko dla czas. kontroli;

optatywny (życzący) laj-;

zabraniający (rozkazująco-przeczący) – konstrukcja złożona

niezyczący (antyoptatywny) – konstrukcja złożona

Tryb oznajmujący bezpośredni stosowany jest, gdy mówiący widział na własne oczy, lub był w inny sposób świadkiem (np. usłyszał odgłos) tego, o czym mówi się w zdaniu.

Tryb oznajmujący pośredni stosowany jest, gdy mówiąc dowiedział się o czymś od 2. osoby, lub doszedł przez dedukcję. Również stosowany w mowie zależnej.

Tryb nierzeczywisty oznacza, że coś dotychczas nie miało miejsca w rzeczywistości, nie precyzując prawdopodobieństwa zajścia danej sytuacji. Jest zwykłym odpowiednikiem czasu przyszłego (choć zdarza się, że stosowany jest tu tryb oznajmujący II w przypadku dużej pewności mówiącego, albo np. w urzędowych komunikatach), ponadto wykorzystuje się go w zdaniach warunkowych (w poprzedniku i następniku). W języku dwiń w zasadzie nie obejmuje znaczenia rozkazu ani prośby.

Tryb pytający jest używany w pytaniach typu tak/nie, jeśli odnoszą się one do czegoś, co mogło już mieć miejsce. W mowie potocznej bywa zastępowany przez intonację i formułkę 'izekwinĩ t'an wele (czyż nie tak? tak? nieprawdaż?)

Tryb pytający nierzeczywisty to odpowiednik powyższego trybu, ale używany gł. dla przyszłości i zdań warunkowych.

Tryb przeczący oznacza, że podawana informacja jest nieprawdziwa.

Tryb przeczący-nierzeczywisty jest podobny z tym, że odnosi się do przyszłości, stosowany jest również w zdaniach warunkowych.

Tryb rozkazujący – oznacza rozkaz, wymóg, polecenie. Może być tworzony tylko dla czasowników kontroli.

Tryb życzący – oznacza prośbę, życzenie, uprzejme polecenie, nadzieję, zachętę. Może być tworzony dla wszystkich czasowników.

Aspekty:

perfektywny/dokonany –mi

duratywny (ciągły) –lan

iteratywny –RED/–re

niedokonany –∅

chwilowy/momentalny –dzi

generyczny (ogólny) –ze

Istnieje parę aspektów kombinowanych, np. iteratywny dokonany –RED-mi/–remi, iteratywny ciągły –RED-lan/–relan, iteratywny ogólny –RED-ze/–reze.

Aspekt dokonany (perfektywny) w przypadku zdarzeń oznacza, że są zostały one zakończone, ukompletowane. W przypadku czasowników stanu morfem *-mi* przekształca je w czasowniki zdarzeń oznaczające pełne osiągnięcie danego stanu.

Aspekt niedokonany lub prosty – oznacza, że jakaś sytuacja miała raz miejsce (lub trwa teraz), ale nie mówi, czy zdarzenie zostało wypełnione całkowicie.

Aspekt ciągły wskazuje na trwanie jakiejś sytuacji, użyty bez przysłówków czasu często odnosi się do chwili mówienia.

Aspekt ogólny jest stosowany w omawianiu prawd ogólnych, czegoś, co dzieje się zawsze.

Kwiri kaxajanire {każdej wiosny}

Aspekt chwilowy używany jest dla bardzo krótkich, punktowych zdarzeń.

Aspekt iteratywny oznacza, że sytuacja jest/była powtarzalna.

Występuje poza tym tzw. forma emfaticzna (dla niektórych czasowników), używana tylko w Indi, Imper i rzadko Neg; powstała przeważnie w wyniku częściowej reduplikacji rdzenia (podobnej jak w przypadku tworzenia rzeczowników odczasownikowych) albo przez sufiksację specjalnym morfemem, mającym też znaczenie intensyfikujące.

Należy pamiętać, że niektóre czasowniki, których rdzeń kończył się pierwotnie na **-a?* (> /a/), **-@?* (> /a/), **-i?* (/@/) powodują mutację przydechową morfemu doklejanego do rdzenia, zazwyczaj połączoną z ablautem, a te o rdzeniu kończącym się na spółgłoskę nosową wywołują mutację nosową.

Występuje cały szereg derywacyjnych przyrostków, zmieniających odcień znaczeniowy czasownika, a także wymienianych w zależności od m.in. stopnia formalności.

I Przyrostki intensywności:

-kaj: oznacza mocno, silnie; ma też funkcję tworzenia formy emfaticznej od czasowników niereduplikujących się.

-ŋwe: znaczy słabo, delikatnie;

-zaⁿ- znaczenie podobne jak w przypadku -kaj, choć mogą być różnice znaczeniowe w przypadku poszczególnych czasowników (np. ge zedarekaj – nie żyje; ke zedarezan – śpi jak zabity)

{{II Przyrostki sposobu/kierunku etc.}}

III Przyrostki inne

-jani: przekształca czasownik statyczny w dynamiczny:

kaʒa → kaʒajani – zazieleniać się

ŁĄCZNIK

W zdaniach z orzecznikiem lokatywnym jako łącznik jest używany czasownik *kwinĩ* „być, istnieć, znajdować się”.

Ge digwiñ va gwiri. – Podobno jest pod drzewem.

Ma on też użycie egzystencjalne:

Kerkwiñ ge. – Nie ma go/jej.

W zdaniach z orzecznikiem rzeczownikowym konstrukcja różni się w zależności od tego, czy orzecznik jest specyficzny, czy nie. Jeśli orzecznik jest specyficzny, używa się łącznika *kwini*, a jeśli nie, to orzecznik bierze prefiks czasownikotwórczy i odmienia się jak czasownik

ZDANIA PODRZĘDNE

Zdania podrzędne typu „przydawkowego” są zazwyczaj wprowadzane proklityką 'a, po której następuje czasownik. Długie zdania podrzędne można w piśmie wydzielać przecinkami dla klarowności.

Relatywizowalnym (zastępowalnym przez 'a) elementem jest argument czasownika w pacjentywie. Jeśli chcemy zrelatywizować agentyw, musimy zastosować tzw. konstrukcję *kwiñ*-. Jest ona też czasem stosowana dla argumentu w narzędniku-komitatywie, ale jest to użycie dość archaiczne. Ponadto dla niektórych czasowników użyta konstrukcja jest dosyć „wyjątkowa” czyli mało przewidywalna.

Kemhi, 'a germi heje hweze rane, ka'averemi ta. – Człowiek, który tam pana widział, przyszedł tu.

Habel, 'a kwiveremi ranen t'an lemire, nwićalan. -

TWORZENIE PYTAŃ

1) Pytania treściowe („tak/nie”)

Tworzone są przy pomocy trybu pytającego albo pytającego-nierzeczywistego.

2) Pytania wyrazowe

Zawierają zaimek typu „gdzie”, „jak”, „kto”.

Mel welë (hadi) kwini? - Gdzie byłeś? (mel welë – gdzie; wym. jak /"m@l@l/);

Ne mele ('awema) kavelan? - Dokąd idziemy?

Hweze wele hadi kwini? - Skąd jesteś?

Wa hadi kwini? - Kiedy je miałeś?

3) Pytania rozłączne i in.

CZASOWNIKI SERYJNE

Ke kavemi wizelgeñwera. - Poszedł(szła) się trochę umyć.

KONSTRUKCJA SPRAWCZA (=KAUZATYWNA)

KONSTRUKCJA -HATAKAVE (HATHEKA)

Konstrukcją *-hatakave* /(h)at@ka/ nazywamy dodanie do rzeczownika rzeczowej końcówki w celu nadania

mu znaczenia obwiązkowego. Następnie może być ona dodana do zaimka 3. osoby. Nie jest to konstrukcja obowiązkowa, ale jest popularna w języku potocznym.

DERYWACJA

1. Rzeczownik z czasownika

- a) –∅: gł. rzeczowniki nieżywotne, obecnie mało produktywna metoda (gł. przez analogię)
 - b) przez częściową inicjalną reduplikację typu CVR → CVCVR, z pewnymi dodatkowymi zmianami natury dyssymilacyjnej; obecnie nieproduktywna.
 - c) przez prefiksację *re-* tworzone jest typowe gerundium
- gere* → *regere* „widzenie”
zenimi → *rezenimi* „upadek”
have → *rehave* „mówienie”
- d) przez prefiksację *ge-* tworzona jest nazwa pacjensa, przez prefiksację *gekwi-* (pot. *gezwi-*-, *gewi-*-, *geŋwi-*-) agensa. Czasami również tak utworzony rzeczownik może mieć znaczenie narzędzia.

gėnwićajani – zabity, uśmiercony

gėkwinwićajani – zabójca (rz. używane)

- e) przez prefiksację *jak* dla nazwy agensa i sufiksację *-tin* otrzymujemy nazwę narzędzia

gekwinwićajantın – narzędzie zbrodni

Kekwinwićajani nwićajaniŋi gewinwićajani kekwinwićajantınen. – Morderca zabił ofiarę narzędziem zbrodni.

Lub:

2. Rzeczowniki złożone

Tworzenie rzeczowników złożonych rządzi się zasadami wynikającymi z tego, że język jest dość silnie *head-initial*. Główny wyraz zajmuje pozycję początkową, a reszta członów zajmuje miejsce po nim.

za-hwe-zaŋen – 1. część (np. maszyny) 2. proteza

3. Czasownik odrzeczownikowy

- a) poprzez prefiksację przedrostkiem *tan-* (od *tenre?*), np. *zaŋen* → *tan zaŋen* – „pokrywać metalem, metalizować”
- b) użycie nagiego tematu; obecnie metoda nieco rzadsza, ale używana w niektórych sytuacjach, np. przy formacji liczebników porządkowych (przynajmniej w języku standardowym).
- c) wśród dawniej derywowanych czasowników można spotkać się z reduplikacją czy z kilkoma przyrostkami, są to jednak metody już od wieków nieproduktywne.

Teksty – wiersz o pierścieniu Tolkiena

1 *Mewe wermeli 'awrabelen-ze-helfe va rezen ('a hilgin)*

2 *Vere 'abelen-ze-nili hwi hwegehe hezema-hwe-tezi*

3 *Gezakwepa kemhin 'a nwićaze*

4 Pa 'Abelen-Gerezemi ha Genadeti-Gerezemi hwege

5 Ha lemi-Merdwer mel wele kehire kwini

6 Pa mermeli hwejniwe rehawra ze tade, pa ηwejniwe ...

7 (cdn)

8 Ha lemi-Merdwer mel wele kehire kwini.